

SADRŽAJ

Predgovor srpskom izdanju	11
Spisak ilustracija	19
Spisak mapa	22
Spisak tabela	23
Spisak izdvojenih tekstova	24
Zahvalnosti	25
Spisak skraćenica	29
Uvod	31
Gde je Srbija?	31
Istorijsko nasleđe	41
Kultura i društvo	47
Koliko je srpska istorija jedinstvena?	62
Kada je Srbija?	71
1. Seoba (do oko 1150)	79
Praistorija	79
Sloveni i Avari	82
Poreklo Srba	89
Obrazovanje prvih srpskih/južnoslovenskih država	96
Širenje hrišćanstva	103
Slabljenje „Krštene Srbije“ i uspon Duklje/Zete	107
2. Carstvo (oko 1170–1459)	111
Raška	111

Kraljevstvo i crkva	119
Vizantijski zaokret Srbije?	130
Srpsko-grčko carstvo	137
Srednjovekovno društvo	140
Poslednji car i novi pretendenti	146
Kosovska bitka, 1389.	154
Despotovina	156
Ekonomija u Srbiji poznog srednjeg veka	161
Pad Smedereva	163
3. Pogranična zemlja (1450–1800)	169
Osmansko osvajanje	169
Predstava o „Srbiji“ na zapadu	175
Vojna krajina	178
Prelazak na islam	183
Društvo i ekonomija	191
Hajduci i pobunjenici	197
Obnova Pečke patrijaršije	200
Srbi i evropski ratovi u XVI i XVII veku	203
Velika seoba	207
Društvo habzburških Srba	219
Nove seobe i ukidanje Patrijaršije	223
Prosvetiteljstvo	226
4. Revolucija (1788–1858)	233
Sudbonosni susreti	233
Prvi srpski ustanak, 1804–1813.	240
Jezik nacije	260
Drugi srpski ustanak, 1815–1830.	267
Autonomna kneževina	270
Pad kneza Miloša	278
Ustavobranitelji	281
Transformisano društvo	287
Srbi i Revolucija 1848.	293
Svetoandrejska skupština	298

5. Nezavisnost (1860–1914)	303
Odlazak Osmanlija	303
Balkanska savezništva Srbije	311
Počeci „evropeizacije“	319
Socijalisti i radikali	322
Istočna kriza	327
Političke stranke	335
Nacija, društvo i ekonomija	341
Sudbonosna decenija, 1903–1914.	345
6. Rat i međuratno doba (1914–1944)	359
Atentat u Sarajevu i Julska kriza	359
Između Srbije i Jugoslavije	375
Krfska deklaracija	381
Od Soluna do Beograda	383
Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca	385
Srpsko-hrvatski sukobi i kompromisi	403
Drugi svetski rat: podela, otpor i kolaboracija	418
Holokaust u okupiranoj Srbiji	429
Srpski građanski rat	433
7. Od federacije do fragmentacije (1945–1990)	441
Federalna Srbija u federalnoj Jugoslaviji	441
Sukob Tita i Staljina i afera Đilas	456
Nesvrstanost	463
Ekonomija, društvo i kultura	465
Povratak „nacionalnog pitanja“	470
Titova smrt i nakon toga	480
„Antibirokratska revolucija“	487
8. Propast i oporavak (nakon 1990)	495
Srbija u tranziciji	495
Srbi i raspad Jugoslavije	506
Rat u Sloveniji, 1991.	510
Hrvatsko-srpski rat, 1991–1995.	514

Bosanski ratovi, 1992–1995.....	521
Srpsko društvo i ekonomija u devedesetim.....	532
Bitka za Kosovo, 1998–1999.....	536
Miloševićev pad.....	544
Nada i otrežnjenje, 2000–2012.....	546
Srbija u populističkom svetu, 2012–2022.....	551
Dopunska literatura.....	567
Registar imena i toponima.....	575
Beleška o autoru.....	597

Koliko je srpska istorija jedinstvena?

Ponekad se smatra da antimoderne, antizapadne, korumpirane i agresivne grupe i snage dominiraju srpskom istorijom od XIX veka i da to objašnjava nedavno iskustvo i sadašnju poziciju Srbije.²⁴ Drugim rečima, može se povući direktna linija od Garašanina do Miloševića/Vučića, slična onoj „od Macinija do Musolinija“ ili od „Bizmarka do Hitlera“. Postoji li, dakle, srpski *Sonderweg*, poseban srpski put kroz istoriju?²⁵

Neki ključni događaji u istoriji Srbije i Srba mogu se uistinu učiniti jedinstvenim. Na primer, od sredine XIX veka Srbi su prihvatili nekoliko nacionalnih ideologija koje se načelno mogu odrediti kao srpske (uključujući maksimalističku velikosrpsku verziju) i kao jugoslovenske. No, Hrvati i u manjoj meri Slovenci takođe su prihvatili ili su se kretali između šireg jugoslovenskog i jednog partikularnijeg tipa nacionalizma, što je u hrvatskom slučaju takođe podrazumeva-

²⁴ Vidi, na primer, O. Milosavljević, *Činjenice i tumačenja: Dva razgovora sa Latinkom Perović, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji*, Beograd, 2010. i *U tradiciji nacionalizma ili stereotipi srpskih intelektualaca XX veka o „nama“ i „drugima“*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2002; L. Perović, *Dominantna i neželjena elita: Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX–XXI vek)*, Albatros plus, Beograd, 2016; L. Perović i dr. (prir.), *Srbija u modernizacijskim procesima XIX i XX veka, 3: uloga elita*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2003; D. Stojanović, *Kaldrma i asfalt: Urbanizacija i evropeizacija Beograda 1890–1914*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 2008.

²⁵ Najbolji rad na ovu temu je V. Vujačić, *Reexamining the ‘Serbian Exceptionalism’ Thesis*, University of California, Berkeley, CA, 2004, (<https://escholarship.org/uc/item/1mg8f31q>; posećeno 25. 12. 2022); up. J. Kocka, „German History before Hitler: The Debate about the German ‘Sonderweg’“, *Journal of Contemporary History*, 23:1 (1988), 3–16; H. Walser Smith, „Introduction“, u zborniku koji je on i priredio *Oxford Handbook of Modern German History*, Oxford University Press, Oxford, 2011, 1–28; S. Levis Sullam, *Giuseppe Mazzini and the Origins of Fascism*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2015.

lo i velikohrvatsku ideju (kratko i tragično ostvarenu tokom Drugog svetskog rata). Da i ne pominjemo slično složene identitete bosanskih Muslimana/Bošnjaka, Makedonaca i Crnogoraca, naroda koje Srbi generalno posmatraju kao deo šire srpske nacije, što je ideja koja je imala i ima mnoštvo pristalica među Crnogorcima.

Iako u nekim aspektima ta kretanja jesu specifična za Srbiju i Srbe, ne treba žuriti s ocenom da je srpska istorija jedinstvena. Nemačka, Italija i Japan bavili su se vlastitom komplikovanom prošlošću (kada je reč o Nemačkoj posebno nacističkim i komunističkim dobom, ali sve više i njenom kolonijalnom prošlošću) s različitim stepenom uspeha i ta su društva ostajala podeljena. Postsocijalistička tranzicija razotkrila je duboke podele u zemljama kao što su Albanija, Bugarska, Hrvatska i Rumunija. Opstalo je nasleđe građanskih ratova vođenih tridesetih godina XX veka u Španiji i četrdesetih u Grčkoj. Čak i u Sjedinjenim Državama i dalje se osećaju podele koje je uzrokovao građanski rat vođen sredinom XIX veka. Polarizacija američkog društva oko pitanja rasne jednakosti postala je posebno izražena tokom mandata predsednika Trampa (2016–2020), da ne pominjemo obim u kojem je Bregzit podelio Ujedinjeno Kraljevstvo, razbuktao stare i otvorio nove rasprave o istorijskom nasleđu britanskog carstva.

Neki, možda i mnogi, Srbi sebe vide kao pripadnike herojskog naroda koji je vodio isključivo odbrambene i pravedne ratove. Mitovi nacije izgrađene na otporu protiv moćnijeg neprijatelja (Turaka osmanlija 1389. i 1804, Austrougarskog carstva 1914, nacističke Nemačke 1941, Sovjetskog Saveza 1948. i NATO 1999.) važan je deo identiteta Srba, ali i drugde, konkretno u Poljskoj, postoji takav jedan sličan „ustanički nacionalizam“.²⁶ S tim povezano razumevanje počiva na verovanju da je Srbija nesebično žrtvovala svoju nezavisnost za dobrobit drugih Južnih Slovena 1918. i ponovo 1945, samo da bi je na kraju oni i zapadni saveznici izdali i napustili. Zatim,

²⁶ J. Connelly, *From Peoples into Nations: A History of Eastern Europe*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2020, pogl. 5.

mnogi Srbi doživljavaju sebe kao narod dijaspore kojeg su neprijatelji (Turci, Albanci) prisilili da napusti svoj duhovni dom na Kosovu. Povlačene su neizbežne paralele s Jevrejima i to nisu činili samo Srbi. Kada je decembra 2014. ondašnji srpski premijer, Aleksandar Vučić, posetio Izrael, njegov domaćin, izraelski premijer Benjamin Netanjahu, izjavio je da „[p]rijateljstvo između jevrejskog i srpskog naroda ide unazad hiljade godina, sve do doba rimske republike [oko 500. do 27. godine p.n.e]“, na šta je Vučić odgovorio da „sve što je premijer Netanjahu upravo rekao o našoj prošlosti jeste istina i da, na neki način delimo istu sudbinu“.²⁷ Izgleda da niko nije mario ili možda nije znao da se balkanski Srbi u istorijskim izvorima nisu pojavili pre devetog veka nove ere.

Pravoslavlje, osmansko nasleđe i istorijske veze s Rusijom nazigled su ostavili Srbiju izvan glavnog evropskog toka. (U međuvečmenju, čak i najzagriženiji „hladnoratovski ratnici“ ne bi negirali da su ruska umetnost, muzika i književnost „evropski“, barem ne pre ruske invazije na Ukrajinu februara 2022.) Međutim, kako pokazuje ova knjiga, moderna srpska istorija takođe je deo evropske istorije i srpski nacionalizam razvijao se pod centralnoevropskim i zapadnoevropskim uticajima. Osim toga, zapadnoevropska istorija predstavlja tek jedan aspekt prošlosti Evrope. Zemlje kao Grčka, Bugarska i Rumunija, danas u EU i NATO, dele osmansko i pravoslavno nasleđe sa Srbijom, a Bugarska i Rumunija su postkomunistička društva, baš kao i Srbija.

²⁷ Netanjahu je takođe rekao da je jevrejski rabin iz Srbije bio preteča cionizma (vidi pogl. 3) i pomenuo je jevrejsku i srpsku patnju tokom Drugog svetskog rata. „PM Netanyahu meets with Serbian PM Vučić in Jerusalem“, Tel Aviv, 1. decembar (<https://embassies.gov.il/beograd/NewsAndEvents/Pages/PM-Netanyahu-meets-with-Serbian-PM-Vucic-1-December-2014.aspx>; posećeno 25. 12. 2022). O poistovećivanju s Jevrejima širom Jugoslavije, vidi M. Živković, *Serbian Dreambook: National Imaginary in the Time of Milošević*, (Indiana University Press, Bloomington, IN, 2011, pogl. 8 (M. Živković, *Srpski sanovnik – nacionalni imaginarijum u vreme Miloševića*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2012).

Postoje određene pojave i razvoji događaja koji jesu specifični za istoriju Srbije, bar unutar konteksta bivše Jugoslavije. Na primer, srednjovekovna Srbija bila je najmoćnija i uživala je nezavisnost duže vremena nego ijedna druga onovremena južnoslovenska država (ne računajući Bugarsku). Dugo vremena bila je deo vizantijskog „komonvelta“, ali je sačuvala snažne ekonomske i kulturne veze s Venecijom i Dubrovnikom, kako je, na primer, vidno u srednjovekovnoj arhitekturi, kao i političke veze sa Ugarskom. Pravoslavna crkva kanonizovala je najveći broj srpskih kraljeva; tradicija svetih kraljeva i dinastija može biti specifična za prostor nekadašnje Jugoslavije, ali postojala je i drugde, u Ugarskoj i Francuskoj, na primer. Istovremeno, srednjovekovni srpski vladari težili su priznanju i od Carigrada i od Rima i neki su bili kršteni kao katolici. Čak i bogata tradicija epske poezije i usmene istorije nije isključivo srpski već je pre balkanski fenomen.

Ova knjiga ispituje ključne događaje kao što su velike seobe u XVII i XVIII veku koje su od Srba napravile narod migranata. U isto vreme, trebalo bi držati na umu da osim Srba i pravoslavnih Slovena koji su se identifikovali ili su bili identifikovani kao Srbi, „seobe Srba“ obično uključuju i etnički pa čak i religiozno različite grupe naroda, Albance, Bugare i Vlahe. Između XVI i XVIII veka nastao je policentrični, višeslojni premoderni srpski identitet koji su negovali pravoslavna crkva i usmena tradicija. Slični se obrasci daju zapaziti i drugde, na primer kod Bugara, Grka i Rumuna.

Tradicija otpora protiv Osmanlija, pre svega Prvi srpski ustanak koji je anticipirao mnogo poznatiju Grčku revoluciju, bio je jedan od razloga zašto je Srbija, pored male Crne Gore, jedina među budućim sastavnim delovima Jugoslavije uživala političku nezavisnost u XIX veku. U isto vreme, demokratske institucije, razvijene po uzoru na francuski i belgijski model, odvojile su je od ostatka južnoslovenskog političkog prostora, bez obzira na sve ograničenosti i probleme srpske demokratije u XIX veku. Dominacija Narodne radikalne stranke skraj XIX i početka XX veka neke je autore navela na zaključak da je Srbija već tada postala jednopartijska država; no, ti autori izgleda ignorišu stranačke i unutarstranačke sukobe izme-

đu radikala, liberala i naprednjaka, kao i između radikala, monarhije i vojske, da ne pominjemo prilično impresivnu slobodu štampe u tadašnjoj Srbiji. Tokom međuratnog jugoslovenskog perioda postojao je veći politički pluralitet među Srbima nego među bilo kojim drugim jugoslovenskim narodom. Srbi, moglo bi se dodati, takođe su imali najsnažniju i najstrajjniju demokratsku opoziciju diktaturi kralja Aleksandra, iako se ova istovremeno oslanjala na srpsku političku i vojnu podršku.

Kako je već rečeno, Srbi su pretrpeli ogromne gubitke tokom dva svetska rata. Moderni srpski nacionalizam ne može se razumeti bez uzimanja tih istorijskih trauma u obzir. Iz tog razloga, nije lako povući direktnu liniju između nacionalizma početka XX veka i onog savremenog, kako su to činili neki autori istorijskih radova pisanih povodom stogodišnjice izbijanja Prvog svetskog rata. Srbija ranog XX veka iskusila je i ekonomske i političke sankcije (kako će biti pokazano) i ratove sa susedima oko spornih teritorija na koje je pretendovala na osnovu jednako problematičnih istorijskih i etničkih pretpostavki kakve su bile i one njenih suseda. Iako su konteksti potpuno različiti i razdvojeni više nego pukim protokom vremena, uistinu je primamljivo sugerisati da su ti događaji anticipirali nevolje Srbije skraj XX veka. Ranih devedesetih godina XX veka Srbija je potpala pod međunarodne sankcije zbog uloge u ratu u Bosni; na kraju te decenije NATO je vojno intervenisao protiv Beograda zbog položaja kosovskih Albanaca. Jedan vek ranije, Srbija je takođe bila umešana u događaje u Bosni. Nakon atentata u Sarajevu na habzburškog prestolonaslednika, Dvojna monarhija je odlučila da konačno eliminiše srpski i južnoslovenski nacionalizam koje je videla kao pretnju. No, čak i najradikalniji srpski nacionalisti pre jednog veka bili su za političko ujedinjenje s drugim Južnim Slovenima; nasuprot tome, moderni srpski nacionalizam karakteriše odbijanje Jugoslavije i jugoslovenstva.

Geografska rasejanost Srba širom bivše Jugoslavije, ne potpuno poništena ratovima u XX veku, još jedno je nasleđe istorije i još jedan ključan sastojak savremenog srpskog identiteta. Nakon Drugog svetskog rata, kada se Jugoslavija ponovo pojavila, sada kao ko-

munistička federacija, Srbija je bila jedina jugoslovenska republika koja je takođe bila federalizovana, a veliki broj Srba živeo je u drugim jugoslovenskim republikama. Jedina od federalnih republika, Srbija je imala dve autonomne pokrajine (Kosovo i Vojvodinu). Moglo bi se tvrditi da je i drugde bilo dobrih razloga za obrazovanje autonomnih pokrajina, u Hrvatskoj i Makedoniji i možda u Bosni i Hercegovini.

Sa otepljenjem Kosova, Srbija je i jedina bivša jugoslovenska republika koja se dezintegrisala nakon raspada Jugoslavije. Tokom ratova devedesetih godina, Bosna i Hrvatska takođe su se privremeno raspale, ali su se na kraju reintegrisale (mada samo delimično kad je reč o Bosni u kojoj srpski entitet uživa visok stepen autonomije). Sve to je postignuto i bilo je moguće jedino uz spoljašnju podršku.

Otud, neka istorijska kretanja jesu specifična za Srbiju, ali govoriti o srpskom *Sonderwegu*, jedinstvenom putu i neizbežnim posledicama u istoriji Srbije, predstavlja pojednostavljeno čitanje istorije. Postojeće generalizacije o Srbiji nisu nužno zasnovane na stvarnom razumevanju složene istorije zemlje i ignorišu neverovatno heterogeno društvo. Na primer, tokom devedesetih godina Beograd je bio centar i najdestruktivnijeg nacionalizma u nekadašnjoj Jugoslaviji i verovatno najkosmopolitskiji grad u regionu. Bosanska, hrvatska, makedonska i slovenačka muzika redovno se mogla čuti na radio i TV stanicama, čak i na onima u vlasništvu države. Najtalentovaniji sarajevski umetnici kao što su muslimansko-srpski filmski reditelj Emir Kusturica, muzičar Goran Bregović (rođen u hrvatsko-srpskom braku) i najveća jugoslovenska pop-zvezda Zdravko Čolić, bosanski Srbin, preselili su se ili su znatne periode života proveli u srpskom glavnom gradu nakon što je u proleće 1992. izbio rat u Bosni. Bili su kritikovani, neki više neki manje, zbog napuštanja svog grada koji je tri i po godine bio izložen neprestanom bombardovanju od snaga bosanskih Srba, ali su ostali popularni i u regionu i šire. Uprkos napetostima, prilično brojna zajednica slovenskih Muslimana nastavila je da živi u Sandžaku (u Raškoj, jezgru srednjovekovne srpske države), dok je na severu Vojvodina i dalje dom velikim rimokatoličkim mađarskim, hrvatskim i slovačkim zajednicama.

Čak i nakon otcepljenja Kosova 2008. Srbija ostaje jedna od najmultietničkijih balkanskih država. Tradicija verskog saživota na Balkanu obično se s pravom povezuje sa Sarajevom i Bosnom i Hercegovinom. Manje je poznato da postoji slična tradicija u Srbiji. Na primer, Crkva Svetog Arhangela Gavrila i sedište Patrijaršije Srpske pravoslavne Crkve u Beogradu u istoj su ulici u kojoj je i centar jevrejske zajednice i samo nekoliko stotina metara od sinagoge i obližnje beogradske džamije. Od manastira Mileševa iz XIII veka u jugozapadnoj Srbiji peške se može stići do džamije iz XVI veka koja čuva jednu od najstarijih kopija Kurana na Balkanu.

Ne postoji tipična srpska hrana, ne postoji tipičan srpski izgled, niti postoji jedinstvena srpska moderna arhitektura; sve to od Srbije čini sasvim tipičnu evropsku zemlju. Uprkos ratovima i razaranju koji se obično vezuju za ovaj deo Evrope, u Srbiji, kao i drugim delovima Balkana, preživelo je bogato istorijsko nasleđe. Posetilac će u Srbiji moći videti pravoslavne manastire, rimokatoličke katedrale, džamije iz perioda Osmanskog carstva i jevrejske sinagoge. Moći će da uživa u mađarskoj arhitekturi secesije u Subotici, mešavini centralnoevropske arhitekture (pravca stvorenog u kasnom XIX veku zarad „evropeizacije“ grada zamenom zgrada iz osmanskog perioda) i brutalizmu socijalističke ere u Beogradu, ali i u ponešto haotičnom šarmu Niša i Pirota ili orijentalnog ugođaja u Novom Pazaru.

Nema srpskog obroka koji počinje bez mezea, predjela koje obično uključuje stari ili mladi sir od kravljeg i ređe ovčijeg ili kozjeg mleka, kajmak, ajvar (umak sačinjen od pečenih paprika i u nekim varijantama plavog patlidžana), pršutu i proju (kukuruzni hleb), lepinju ili pogaču (lokalne verzije somuna i fokače). Kuvana ili pržena jaja, kajmak, pršuta ili slanina predstavljaju tradicionalni doručak, kao i kačamak i popara. Sveže i sušeno voće još jedan je sastavni deo srpskog jelovnika. Poslednjih godina Srbija je postala jedan od najvećih svetskih proizvođača i izvoznika maline, s godišnjim izvozom od 80.000 do 100.000 tona. Šljivovica, loza, dunjevača, viljamovka i druge vrste rakija piju se i kao aperitiv i za bolje varenje, ponekad u vreme doručka, ali mnogo češće kasnije tokom dana ili uveče. Postoji duga tradicija pravljenja vina, oživljena u novije vreme,

posebno u istočnoj i centralnoj Srbiji i u Vojvodini. Lokalne pivare prvi put su otvorili centralnoevropski pivari u XIX veku. Verovatno najpopularnije jelo su ćevapčići (doslovno mali kebab), pečeno mleveno meso u obliku manjih kobasica, slično turskim kebabima; burger-verzija se zove pljeskavica. Takođe su popularne i druge vrste grilovanog mesa, obično svinjetina, govedina i piletina, baš kao i pečenje od svinjetine, jagnjetine i teletine. Popularna jela takođe su musaka (srpska verzija poznatijeg grčkog jela) i sarma (pirinač i mleveno meso uvijeni u list kupusa). Meso i na mesu zasnovana jela nisu uvek bila konzumirana toliko redovno kao danas, zato što nisu bila pristupačna najvećem broju ljudi. U dobroj meri nalik latinoameričkim zemljama, srpski tradicionalni jelovnik sastojao se od proteinima bogatih pasulja i kukuruza. Za pasulj bi se moglo reći da je srpsko nacionalno jelo, pripremano na raznovrsne načine, najčešće kao prebranac (zapečeni pasulj) i pasulj (retka čorba od pasulja) i oba se spremaju u vegetarijanskoj verziji ili sa slaninom i kobasicom. „Srpski pasulj“ popularno je jelo širom bivše Jugoslavije, u Austriji i Nemačkoj, zemlji s velikim srpskim iseljeničkim zajednicama i zajednicama drugih naroda bivše Jugoslavije. Druga tradicionalna hrana uključuje gibanicu (testo filovano sirom) i burek (sličan mediteranskim i bliskoistočnim varijantama), obično praćeni jogurtom (ponešto gušći tip turskog ili bliskoistočnog ajrana). Ta i slična jela mogu se naći širom Balkana i deo su nasleđa i uticaja Osmanskog carstva, ali u nekim slučajevima i vizantijsko-grčkog i venecijansko-dalmatinskog uticaja.

No, postoji i jak centralnoevropski uticaj na srpski jelovnik. Vrlo su popularne šnicle (od nemačke reči *Schnitzel*), ponekad servirane kao rolované, prekrivene ili punjene kajmakom; taj tip šnicle, iz ne baš sasvim jasnih razloga, nazvan je po Karađorđu, vođi ustanka protiv Osmanlija iz 1804. Druga česta jela su gulaš i paprikaš, koji svedoče o mađarskom uticaju na srpsku kuhinju. Za jednu zemlju bogatu rekama, riba ne zauzima toliko istaknuto mesto kao crveno i živinsko meso, ali su riblja čorba i pohovana riba (pržena bela riba u brašnu izmešanom s jajima) popularna jela koja se obično jedu tokom pravoslavnih praznika.

Širom Srbije postoje sjajne kafane (tradicionalni restorani od kojih neki služe prefinjenu, lokalnu verziju *nouvelle cuisine*), obično sa živom muzikom. Postoji jaka kultura sedenja u kafićima. Srbi svih doba vole da provode sate u kafićima koji podsećaju na centralno-evropske kafee, ispijajući italijansku ili tursku kafu. Za razliku od Bosanaca i Grka, mnogi Srbi nastavljaju da ovu drugu zovu „turska kafa“ po njenom izvornom imenu, iako je poslednjih godina prisutna tendencija da se koristi neutralno ime kao „domaća kafa“, verovatno kao poslednja faza deosmanlizacije Srbije koja je započela u XIX veku. Italijanski restorani i kiosci brze hrane prodaju (ponekad izvrsnu) picu i pastu i mogu se naći širom zemlje, a takođe je popularna kineska i azijska brza hrana. Noviji fenomen je veći izbor hrane za vegane i vegetarijance u srpskim restoranima, iako i dalje dominira ponuda zasnovana na mesu.

Istorijski hotel „Moskva“ u Beogradu, u kojem bi naš imaginarni posetilac Srbije mogao da odsedne, posebno dobro simbolizuje bogatstvo i složenost prošlosti ove zemlje. Njegov današnji centralnoevropski izgled zapravo mnogo duguje sanktpeterburškoj arhitekturi (uprkos imenu hotela). Između ostalih poslastica, hotelski kafe nudi Moskvu šnit (*Schnitte*), kolač austrougarskog stila koji Beograđani često jedu nakon konzumiranja čevapčića ili sarme u nekoj od mnogobrojnih gradskih kafana. Hotel se nalazi u centru, na beogradskom trgu Terazije (reč iz osmansko-turskog perioda) i do njega se stiže Balkanskom ulicom od glavne autobuske stanice i, sve donedavno, od glavne železničke stanice. Ova brdovita ulica čuva orijentalni osećaj, zahvaljujući radnjama poslednjih zanatlija u gradu. U blizini je i improvizovani buvljak gde lokalni Romi i bliskoistočni migranti prodaju raznorazne stvari koje nekim čudom pronalaze kupce. Gavrilo Princip i drugi Mladobosanci živeli su u ovom kraju pre nego što su poslednji put otputovali kući, nekoliko nedelja pre atentata u Sarajevu 1914. Spomenik Principu, otkriven 28. juna 2015, nalazi se u ovom delu grada. Terazijski trg takođe vodi do Knez Mihailove ulice koja je pešačka zona, a čija moderna evropska arhitektura i brojni kafići unose atmosferu Pariza i Beča u grad. Ova pomodna ulica služi kao beogradska promenada i povezuje Terazije sa Kalemegdanskim parkom i tvrđavom iz srednjovekovnog i osmanskog doba.